

ב"ה
שנה לז
גליון ב (ריח)
כסלו - טבת תשפ"ב

קובץ בית אהרן וישראל

מאסף מרכזי לתורה והלכה לחו"ר הישיבות והכוללים
של מוסדות סטאלין קארלין בארץ ובתפוצות

מכון בית אהרן וישראל
שע"י מרכז מוסדות קארלין סטאלין בארץ הקודש
בנשיאות כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א

רח' אבינועם ילין 11, ת.ד. 50197 ירושלים, 9150101
טל. 02-5370106, פקס. 053-7978992
E-mail: beisaron1@gmail.com

הרב יעקב לויפר

פ"א רפה בלשון ישמעאל במשנת ראב"ע גלגולה של טעות

פירוש ראב"ע לתורה, ככל שאר חיבוריו, כתוב בלשון קצרה וחידתית. דבר העושה את חיבוריו קשים להבנה, ומצריך פירוש לפירושו וזהירות בהבנת מילותיו.¹ 'לשון ערומים' זו שגורה בקולמוסו של ראב"ע גרמה גם לדבר נוסף: שגיאות רבות שנפלו בפירושו על ידי מעתיקים או מהדירים שלא הבינו את הכוונה, ועקמו וסירסו את דבריו. במאמר זה יידונו שתי דוגמאות ממין זה, שגרמו לחוקרים בעלי שם לייחס לראב"ע דברים שמעולם לא אמר.

אם עוד רבות בשנים

בפרשת בהר (ויקרא כא) עוסקת התורה בדיני גאולת נכסים על ידי בעליהם, כגון מכירת קרקע, או המוכר עצמו לעבד. לגבי זה האחרון מפרטת התורה כיצד הוא פודה את עצמו אם השיגה ידו או יד קרובו לשלם כסף לקונה עבור יתרת השנים שנותרה לו לעבוד.

(ג) וְיָחֹשֵׁב עִם קִנְיָהּ מִשְׁנַת הַמְּכָרוֹ לֹא עַד שְׁנַת הַיָּבֵל, וְהָיָה כֶּסֶף מִמְּכָרוֹ בְּמִסְפַּר שָׁנִים, כִּימֵי שְׁכִיר יִהְיֶה עִמּוֹ: (גא) אִם עוֹד רַבּוֹת בְּשָׁנִים לְפִיָּהֶן יֵשִׁיב גְּאֻלְתּוֹ מִכֶּסֶף מִקְנָתוֹ: (גב) וְאִם מְעַט נִשְׁאַר בְּשָׁנִים עַד שְׁנַת הַיָּבֵל וְיָחֹשֵׁב לֹא כִּפְּי שָׁנָיו יֵשִׁיב אֶת גְּאֻלְתּוֹ:

על פסוק ג"א מעיר ראב"ע כך:

ו"ו 'אם עוד רבות בשנים, ואם מעט נשאר בשנים' - כפ"א רפה בלשון ישמעאל. והטעם, בין היות השנים הנשארות רבות או מעטות, לפיהן ישיב גאולתו על כסף מקנתו כן יחשב לו.

המונח "פ"א רפה בלשון ישמעאל" שגור בכתבי ראב"ע, ובדרך כלל הוא בא לתאר ו"ו שתפקידה אינו כו"ו חיבור רגילה אלא כעין מקף המפסיק בין שני חלקי משפט ויוצר ניגוד ביניהם.² דוגמא מובהקת מספר יהושע (ג, ג): "וַיֵּצְאוּ אֶת הָעָם לְאֵמֹר: כִּי־אֶתְכֶם אֶת אֲרֹן בְּרִית ה' אֱלֹהֵיכֶם, וְהַפְּנִינִם הַלְוִיִּם נְשָׂאִים אֹתוֹ, וְאַתֶּם תִּסְעוּ מִמְּקוֹמְכֶם וְהִלַּכְתֶּם אַחֲרָיו". בעברית ימינו היינו מנסחים זאת כך: "כשתראו את ארון ה' נישא על ידי הכהנים - סעו ממקומכם ולכו אחריו", או: "כשתראו את הארון נישא - אז תסעו ממקומכם". התפקיד של הו"ו הוא ליצור בדיוק את האפקט הזה: ניגוד בין שני חלקי המשפט, ההיפך הגמור מתפקיד החיבור.

דוגמא נפוצה מאוד לו"ו זו היא תבנית הניסוח של העונשים בתורה, כמו פ' כָּל אֲכָל חֶמֶץ - וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל" (שמות יב, טו). הו"ו של וְנִכְרְתָה היא כפ"א רפה בלשון ישמעאל. שכן אם נתרגמה לשפתינו המדוברת נאמר זאת כך: 'כל מי שיאכל חמץ - יכרת'. וכן: "וְאֲשֶׁר יִדְבַר בְּשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים - וְיַמַּת הַנְּבִיא הַהוּא" (דברים יח, כ).

1 ראה מאמרי שנדפס ב'המעין' גליון תשרי תש"ע, בו קבלתי על כך שהפירוש שנבחר ללוות את ראב"ע במהדורות 'מקראות גדולות' הוא פירוש אבי עזר - שמכל הפירושים שנכתבו על ראב"ע אפשר לזכותו בתור הפירוש הגרוע ביותר.

2 אודות ו"ו יחודית זו נכתבו כמה וכמה מאמרים ששנים מהם יוזכרו להלן, וגם אני הקטן זכיתי לכתוב עליה במאמרי 'וא"ו יתירה' שנדפס בקובץ 'בית אהרן וישראל' (גליון קטז עמ' קטו). ומאמר 'ויהי לי לישועה' שנדפס במוסף התורני של 'המבשר' גליון פרשת בשלח תשע"ה.

הו"ו במשפטים כגון אלו מכונה בפי המדקדקים גם "ו"ו הבאה לתשובת התנאי", שכן המשפטים האלו בנויים במתכונת של 'אם יהיה כך וכך - והיה כך וכך'. כמו 'וְהָיָה עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן וְשָׁמַר ה' אֱלֹקֶיךָ לְךָ אֶת הַבְּרִית" (דברים ז, יב). כך אומר ר' יונה אבן ג'נאח בספר השרשים שלו ערך אָם: "תהיה אָם לתנאי, ותבוא תשובתה ברוב המקומות בוא"ו - אם תהיה התשובה בפועל חולף [-פועל עבר]. כמו 'וְאָם לֹא תִשְׁמְעוּ אֵלַינִי לְהַמּוֹל - וְלִקְחֶנּוּ אֶת בְּתוּלֵי וְהִלְכֶנּוּ' (בראשית לד, יז), וכן 'וְאָם מִן הָעוֹף עָלָה קָרְבָּנוּ לָהּ - וְהִקְרִיב מִן הַתְּרִים' (ויקרא א, יד) וכו'. וכל אלה הואו"ן אשר זכרנו שהם תשובת התנאי, ענינם הפ"א הרפה בלשון הערבי.³

לאור הדברים האלו קשה מאוד להבין את כוונת ראב"ע כאן, שהרי המשפט "ואם מעט נשאר בשנים" הוא ו"ו חיבור רגילה ואין לו כל ענין לפ"א הערבית. דווקא הו"ו של 'וחישוב לו' היא סוג כזאת של פ"א ערבית, וכך אכן היא מופיעה בתפסיר רס"ג: "ואן בקי מנהא קליל אלי סנה אלאטלאק - פליחסבה"; המילה 'פליחסבה' [ויחשב אותו] היא המקבילה ל'וחישוב לו' והיא פותחת בפ' ערבית. אבל הו"ו של 'ואם' הפותחת את הפסוק מתורגמת בתפסיר בו"ו רגילה, 'ואן'.

דבר זה הביא את החוקר ר' יהודה רצהבי, במאמרו "פ"א בלשון ישמעאל בכתובי מקרא"⁴ לחדש משמעות חדשה של ו"ו-פ"א-ערבית אליבא דראב"ע, והיא 'בין ובין'.⁵ כלומר: ראב"ע קורא את הפסוקים נ' ונ"א כמשפט אחד: בין אם רבות בשנים ובין אם מעט נשאר בשנים... והו"ו של 'ובין' היא היא כפ"א רפה בלשון ישמעאל.

לצערי אינני בקיא היטב בלשון הערבית, ודאי לא זו הספרותית, אבל לא מצאתי משמעות זו בשום מקום אחר, לא אצל ראב"ע, וגם לא אצל ריב"ג שמפרט דקויות נוספות של הפ"א הרפה.⁶ ואף לא במילון מילסון המונה שמונה גווני משמעות של הפ"א הערבית. ובנדון דנן חזקה עלינו עדותו של פרופ' רצהבי עצמו, הכותב שם "לא מצאתי מקבילה ערבית למשמעות זו". ואפשר להוסיף ולשאול: אם זו כוונת ראב"ע, מה לו להביא ממרחק לחמו מן הפ"א הערבית? הרי ו"ו במשמעות 'או' היא דבר ידוע ומפורסם, שכבר נחלקו בו התנאים. ברייתא מפורשת מובאת בכמה מקומות בתלמוד (כגון סנהדרין סו, א) "אשר יקלל את אביו ואת אמו - אין לי אלא אביו ואמו, אביו שלא אמו, אמו שלא אביו מניין? תלמוד לומר אביו ואמו קלל דמיו בו אביו קילל, אמו קילל, דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר: משמע שניהן כאחד ומשמע אחד בפני עצמו, עד שיפרוט לך הכתוב יחדו". ובכן, לדעת רבי יונתן הו"ו של 'ואת' יכולה להתפרש גם במשמע 'או'.

במקרים כגון אלו תמיד כדאי לברר את הנוסח. ובכן - למעשה הנוסח שלפנינו הוא יציר כפיהם של מדפיסים מתקופה די מאוחרת, ומיד נבין מדוע הם שינו את הנוסח.

הנוסח של כמעט כל כה"י, וכן הדפוס הראשון והבאים בעקבותיו הוא כך:

3 ריב"ג מוצא גווני נוספים של ו"ו זו בלשון המקרא. יעויין ברקמה מהד' וילנסקי עמודים סג-סד. אבל המשמעות הזאת היא המשמעות העיקרית, ורוב דוגמאות ראב"ע בחיבוריו מכוונות לזה. למעט כמה סתומות. ועוד שני מקרים שנעסק בהם במאמר זה.

4 מחקרים בעברית ובלשונות שמיות לזכרו של יחזקאל קוטשר, עמ' 14 סעיף ב.

5 בעקבותיו כתב כך גם תלמידו ד"ר אליעזר שלוסברג במאמרו "פ"א רפה בלשון ישמעאל בפרשנות ימי הביניים" שהתפרסם ב'טללי אורות' ז' עמ' 72 סוף סעיף ג'. גם ר' אברהם מאיר גלאנצר כותב בספרו 'מעייני אגם' (עמ' רנד) שפירוש הו"ו בפסוק דנן הוא "או - או" (מראה המקום שם שגוי, ונכתב בטעות ויקרא נא, נב). אינני יודע אם הוא ראה את דברי רצהבי.

6 ראה בהערה 3.

וי"ו 'ואם עוד רבות בשנים' - כפ"א רפה בלשון ישמעאל. והטעם, בין היות השנים הנשארות רבות או מועטות לפיהן ישיב גאולתו על פי מקנתו, כן⁷ יחשב לו

לפני שננסה להבין את פירוש דברי ראב"ע - קל לראות מה הציק למי ששינה את הנוסח: ראב"ע מדבר על ו"ו שאינה נמצאת לפנינו במקרא, שכן לשון הכתוב הוא "אם עוד רבות בשנים", ולא 'ואם'. ר' שמואל מוטוט, ממפרשי ראב"ע הקדומים, כבר נטרד בשאלה זו, וכתב "בכל הספרים המדוייקים שלנו לא נמצא וי"ו, ואולי בספר זה החכם היה כך".

שלושה מפרשי ראב"ע אחרים, 'עזרה להבין', 'בן ימיני' ו'הואיל משה באר' רצו להגיה את דברי ראב"ע ולטעון שהמינוח 'פ"א רפה בלשון ישמעאל' מתייחס אל הו"ו של 'וחישוב לו', שהיא אכן סוג כזה של ו"ו, כפי שהבאנו לעיל מתרגום רס"ג. היחיד שמסביר כיצד יש להגיה את דברי ראב"ע הוא בעל 'בן ימיני', הכותב בפסוק נ"א, כך [השינויים שעשה מודגשים]:

יש כאן שיבוש בדפוס בערלין, וצריך תקון. וכצ"ל: (נא) אם עוד רבות בשנים, ואם מעט נשאר בשנים, והטעם - בין היות השנים הנשארות רבות או מועטות: לפיהן ישיב גאולתו - על כסף מקנתו: (נב) וחשב לו - וי"ו וחשב כפ"א רפה בלשון ישמעאל. והטעם - כן יחשב לו⁸:

בן ימיני עדיין לא העלה בדעתו לומר שהו"ו של 'ואם מעט' היא היא הפ"א הערבית, אלא העביר את הערת ראב"ע אודות הפ"א הערבית לו"ו של 'וחישוב לו'. זולת זאת הוא הוסיף את המילים 'ואם מעט נשאר בשנים' בפסוק נא, וכך יצא שראב"ע מסביר - בלי קשר לפ"א הערבית - שהכוונה ב'אם עוד רבות בשנים' / ואם מעט נשאר בשנים' היא שבין אם השנים הנשארות רבות או מועטות יחולק הכסף לפי מספר השנים.

אינני יודע בדיוק מי היוצר של הנוסח המופיע בדפוסים כיום. אולם נראה שנוסח זה בנוי על הגהתו של 'בן ימיני', ומאמץ את הרעיון של הוספת המשפט "ואם מעט נשאר בשנים" לתוך הטקסט. אלא שבשונה מ'בן ימיני' - הגהה זו משאירה את המשפט "כפ"א רפה בלשון ישמעאל" במקומו המקורי. המהדורה הראשונה שהנוסח הזה מופיע בה היא כנראה מהדורת 'מחוקקי יהודה' של ר' יהודה ליב קרינסקי (וילנא תרפ"ח). ור' אשר וייזר, במהדורת מוסד הרב קוק, אימץ את הנוסח הזה, וכתב שגם במקראות גדולות מהדורת פיטרקוב⁹ גורסים כך. התוצאה היא שראב"ע כביכול בא לומר שהו"ו של 'ואם מעט' - שפירושו 'או מעט', היא היא פ' רפה בלשון ישמעאל. אולם נוסח זה הוא חידוש של מהדורת מחוקקי יהודה ותו לא.¹⁰ והוא גם מוקשה מתוכו, כי אם ראב"ע בא לטפל בו"ו של 'ואם מעט' - לשם מה הוא מצטט את הפסוק 'אם עוד רבות' שלפניו? ואכן, במקראות גדולות מהדורת 'הכתר' החזירו הנוסח הישן למקומו. וכן במהדורות מקראות גדולות של 'עוז והדר', ומהדורת 'דעת עזרא' של הרב נחמיה שינפלד.¹¹

ובאשר לו"ו שאינה קיימת במסורה שלנו, כבר שיערו ר"ש מוטוט ור' יצחק שרים (באר יצחק) שבידי ראב"ע היתה מסורת הגורסת ו"ו, וגדולה מזאת מצינו בפסוק "אֵת כָּל אֲשֶׁר אֲצִיָּה אוֹתָךְ" (שמות כה, כב) שמרש"י, ראב"ע וחזקוני רואים שבספריהם היה כתוב 'ואת כל

7 הדפוס הראשון וחלק מכה"י גורסים 'וכן'.

8 את לשון בן ימיני העתיק רש"י נעטטער בפירושו על ראב"ע במהדורת מקראות גדולות שלו, וינה תרי"ט.

9 לא ידועה לי שנת ההדפסה.

10 רק כתב-יד אחד גורס משהו דומה, והוא כ"י סנט פטרבורג I.24 הגורס: וי"ו ואם מעט נשאר בשנים - כפ"א רפה בלשון ישמעאל.

11 בשתי המהדורות האחרונות זכיתי להשתתף בעריכת הביאור, ויעויין שם.

אשר אצוה אותך, וראה מנחת שי שם, ואף שם מציע ראב"ע פירוש לו"ו הזאת [אם כי לא באופן של פ"א רפה]. הרי לנו מקרה מפורש של ו"ו הנמצאת במסורתם של ראשונים, ואינה ידועה לנו. הד אפשרי למסורת זו נמצא במסורה קטנה לפסוק דנן, המציינת "אם - ז' ראשי פסוקים בסיפרא", כלומר: שבעה פסוקים יש בספר ויקרא המתחילים במילה 'אם'. אפשר שמסורה זו צויינה בפסוק דנן גם כדי להוציא מגירסה אחרת שהוסיפה ו"ו בתחילת הפסוק.¹²

ויצויין שגם בתפסיר רס"ג על פסוק דנן מתורגם 'אם עוד רבות בשנים' - "פֶּאֶן בְּקֵי מִן אֶלְסִינִין פְּתִיר" [ואם נשאר מן השנים הרבה] ומילת 'פֶּאֶן' המקבילה ל'ואם' מופיעה עם פ"א ערבית! מלשון רס"ג אמנם אין ראיה שהוא גרס 'ואם' בלשון המקרא, אבל הוא משתמש בתרגומו בפ"א ערבית, מה שאומר שגם הוא הבין שיש כאן צורך בפ"א ערבית, ומסתבר שראב"ע מתכוון בדיוק אותו הדבר.¹³

פירוש ראב"ע לפסוק

עתה ננסה להבין את עצם דברי ראב"ע. די ברור שהוא בא לפתור כאן שני קשיים. האחד, קושי הו"ו היתירה לפי המסורה שהיתה לפניו.¹⁴ והשני הוא סתירה לכאורה בלשון הכתוב שלפי פשוטו בא לומר רק דבר אחד: הפדיון יהיה לפי מחיר הקניה מחולק במספר השנים שבין הרכישה ליובל, כפי שעולה כבר מפסוק נ: "וְחִשְׁבָה עִם קְנָהּ מִשְׁנֵת הַמְּכָרוֹ לֹו עַד שְׁנַת הַיְבֹל, וְהָיָה כֶסֶף מִמְּכָרוֹ בְּמִסְפַּר שָׁנִים כִּימֵי שְׁכִיר יִהְיֶה עִמּוֹ". הו"ו אומר: יש לחלק את כסף הממכר במספר השנים שיש מהמכירה ועד היובל, וכפי שמסביר רש"י בסגנונו הבהיר: "כשבא ליגאל ידקדק בחשבון לפי המגיע בכל שנה ושנה ינכה לו הגוי מן דמיו; אם היו עשרים שנה משנמכר עד היובל, וקנאו בעשרים מנה, נמצא שקנה הגוי עבודת שנה במנה. ואם שהה זה אצלו חמש שנים ובא ליגאל, ינכה לו חמשה מנים, ויתן לו העבד ט"ו מנים, וזהו והיה כסף ממכרו במספר שנים".

אך משני הפסוקים הבאים משמע שיש שני אופני פדיון: האחד "אם עוד רבות בשנים לפיהן ישיב גאלתו מִכֶּסֶף מְקַנְתּוֹ" (פסוק נא), והשני: "וְאִם מְעַט נִשְׂאָר בְּשָׁנִים עַד שְׁנַת הַיְבֹל וְחִשְׁבָה לוֹ, כְּפִי שְׁנֵי יָשִׁיב אֶת גְּאֻלָּתוֹ". האם יש הבדל בין שני האופנים? ואם כן מהו?

חז"ל (קידושין כ, ב) עמדו על כך [ראה מלבי"ם ונצי"ב על אתר] ולכן פירשו שבאמת כוונת הכתוב לשני אופני פדיון: "נתרבה כספו - מכסף מקנתו, נתמעט כספו - כפי שניו". לא נכנס במסגרת זו לפירושה של חז"ל. מכל מקום ראב"ע - כרש"י ועוד מפרשים - אינו מפרש כך את הפשט, אלא לדעתו בא הכתוב לומר בדיוק את הדבר ההפוך: בכל מקרה הפדיון הוא לפי אותו החישוב: בין אם עוד רבות בשנים, או אם מעט נשאר בשנים, הפדיון יחושב לפי מספר השנים מחולק במחיר הרכישה, וזאת ישיב העבד עבור גאולתו. שינוי הלשונות בין הפסוקים אינו בא לומר שיש שני אופני פדיון, אלא הכתוב בנוי באופן של 'מושך עצמו ואחר עמו', שהוא סגנון שכיח מאוד במיוחד בקטעי השירה במקרא, אך לא רק. וראב"ע מציינו במקומות רבים. נדגים זאת בפרק 'בצאת ישראל' שבהלל, שכל פסוקיו בנויים בתבנית זו

12 תודתי לרב יהודה זייבלד הי"ו שהעמידני על מסורה זו.
13 עד כדי שמתעורר הספק אולי ראב"ע כתב את פירושו לפסוק מן הזכרון, ולנגד עיני מחשבתו עמד דווקא תפסיר רס"ג ולא לשון הכתוב, ולכן דימה שהו"ו מופיעה בלשון הכתוב.
14 דווקא לפי הגהת 'מחוקקי יהודה' הו"ו של 'ואם מעט' היא ו"ו חיבור רגילה, ואין סיבה מיוחדת שראב"ע יתעכב עליה. גם לפי הצעת בן ימיני, הו"ו של 'וחשב' שכיחה מאוד, וראב"ע בדרך כלל עובר בשתיקה על ווי"ן כאלו.

"בצאת ישראל ממצרים / [בצאת] בית יעקב מעם לוּעז.
היתה יהודה לקדשו / ישראל [היה] ממשלותיו"

ברור שישראל / בית יעקב / יהודה הן שמות נרדפים במקרה דנן, ולכן בעצם שיעור הכתוב - אם נפשיט ממנו את מחלצות השירה - הוא: בצאת בני ישראל ממצרים, עם לוּעז, היו הם חלקו המקודש ותחת ממשלתו של ה'. כלומר, הפסוקים בנויים בתקבולת, כשכל חלק תורם את שלו לרעיון הכללי. באותו האופן בנויים פסוקים נ"א ונ"ב כאן, ונדגים זאת בטבלה הבנויה כך שהחלקים החוזרים על עצמם יבואו בשני טורים מקבילים, והחלקים של 'מושך עצמו ואחר עמו' יבואו בטור אחד:

פסוק נב	פסוק נא
וְאִם מְעַט נִשְׁאַר בְּשָׁנִים	אִם עוֹד רְבוֹת בְּשָׁנִים
עַד שְׁנַת הַיָּבֵל - וְחָשַׁב לוֹ	
כְּפִי שְׁנִי יֵשִׁיב אֶת גְּאֻלָּתוֹ	לְפִיָּהּ יֵשִׁיב גְּאֻלָּתוֹ
מִכֶּסֶף מְקַנְתוֹ	

זהו מה שבא ראב"ע לבאר באומרו "והטעם [-התוכן, המשמעות]: בין היות השנים הנשארות רבות או מועטות לפיהן ישיב גאולתו על פי מקנתו, כן יחשב לו". דהיינו שיש לקרוא את שני הפסוקים כדבר אחד.

אפשר גם להבין מדוע רואה הכתוב צורך לציין ענין זה בהרחבה ובהדגשה יתירה.¹⁵ שכן היה מקום רב לַתְמַחֵר את הפדיון באופן שונה, וכפי שכותב הספורנו כאן: במקרים שהעבד נרכש לצורך עבודה הדורשת התמקצעות ולימוד - לפעמים של שנים - נמצא שהשנים הראשונות מבחינת הקונה הן השקעה, והשנים המאוחרות יותר הן התגמול. וכשאנו כופים על האדון לקבוע מחיר אחיד לכל השנים הוא מפסיד, היה מקום לומר שלפחות באופן כזה יש לתמחר את הפדיון כך שרוב הכסף יהיה תמורת השנים המאוחרות. לכן בא הכתוב להדגיש 'לא פלוג!' אי אפשר לתת את הדין לשיעורים, אלא תמיד יהיה מחיר קבוע. ואנו מחשיבים את הרכישה כעסקת שכירות: הקונה שכר את העבד למספר שנים, כל שנה באותו המחיר.

הפ"א הרפה בלשון ישמעאל

בנוגע לפ"א הערבית שלדעת ראב"ע נמצאת במשפט "[ו]אם עוד רבות בשנים", כבר הבאנו שרס"ג בתרגומו כאן מוסיף אותה, כך שברור שיש כאן מקבילה ערבית - דווקא כפי גירסת הדפוסים הישנים וכתבי היד. השאלה היא מה מקום יש כאן לפ"א ערבית. וכאן אביא את הצעת הפירוש של ידידי הרב יהודה זייבלד שתודתי נתונה לו בזה.

אחד מגווני הפ"א הערבית הוא העמדתה בראש משפט המבטא תוצאה של המשפט שקדם לו. לדוגמא: **اجتهد فنجح**

15 'כימי שכיר יהיה עמו' שבפסוק נ', הפירוט שבפסוקים נא-נב, ושוב 'כשכיר שנה בשנה יהיה עמו' בפסוק נג. 16 הדוגמה לקוחה ממילון מילסון המביא שמונה גווני משמעות של הפ"א הערבית, זו המשמעות השניה.

הצבת פ"א בראש המשפט 'אם עוד רבות בשנים' הופכת אותו לתוצאה של המשפט הקודם "והיה כסף ממכרו במספר שנים כשני שכיר יהיה עמו". כלומר: מכיון שהחישוב הוא תמיד כסף הממכר מחולק במספר השנים ביחס אחד, לפיכך כתוצאה מכך - בין אם עוד רבות בשנים עד היובל, או אם מעט שנים נשארו, תמיד "כפי שניו ישיב את גאולתו".

הוא אומר: אכן משמעות המשפט 'אם עוד רבות / ואם מעט נשאר' הוא 'בין אם כך ובין אם כך', אבל אין זה הפירוש של הפ"א הערבית אלא ההסבר שהיא מעניקה לתוכן הדברים.¹⁷ הפ"א הערבית קובעת ש'אם עוד רבות' הוא תחילתו של משפט תוצאה הנובע מהמשפט "והיה [החישוב ב] כסף ממכרו [מחולק] במספר שנים יהיה עמו".

ואם גאול יגאל את השדה

הדוגמה השניה שמביא רצהבי במאמרו הנ"ל לו"ו בהוראת 'בין ובין' היא כדלהלן:
בסוף פרשת בחוקותי (ויקרא כז, טז-כה) עוסקת התורה בדיני הפדיון של שדה שהוקדשה על ידי בעליה. בין הדינים נאמר שם כך:

(ט) וְאִם גָּאֹל יִגְאֹל אֶת הַשָּׂדֶה הַמִּקְדָּשׁ אֹתוֹ, וְיָסַף הַמִּשְׁתִּי כֶסֶף עֲרֶכְךָ עָלָיו וְקָם לוֹ:

(כ) וְאִם לֹא יִגְאֹל אֶת הַשָּׂדֶה, וְאִם מָכַר אֶת הַשָּׂדֶה לְאִישׁ אַחֵר, לֹא יִגְאֹל עוֹד:

שני דינים נאמרו כאן. האחד - אם המקדיש עצמו פודה את השדה הוא צריך להוסיף חומש על המחיר [בשונה מאדם אחר הפודה את השדה שאינו צריך להוסיף חומש]. ושנית: אם לא גאל את השדה [עד היובל], או שההקדש מכר אותה לאדם אחר, אופציית הפדיון בטלה.

ראב"ע כותב על פסוק י"ט כך לפי נוסח הדפוסים:

וי"ו 'ואם גאול יגאל' כפ"ה רפה בלשון ישמעאל, והוא דבק בטעם הפסוקים שהם למעלה. כי הערך עיקר, אם יגאל השדה ואם לא יגאל:

המשפט הזה כפי שהוא מופיע בדפוסים נראה כתב חידה ממש. רצהבי כנראה עיין גם כאן במהדורת ויזר שבהוצאת מוסד הרב קוק, שפירש את דברי ראב"ע כך: "העיקר בהקדש שדה הוא הערך שהכהן יקבל כשיבוא המקדיש לגאול אותו בתוספת חמישית, לפיכך מן ההכרח שפסוק זה המדבר בגאולת השדה דבק בפסוקים הקודמים המדברים בערך השדה". לא אאריך בהפרכת פירושו של ויזר, יעיין הקורא בעצמו וישפוט. רק אומר שני דברים. ראשית - ראוי היה למהדיר ללמד לשונו לפעמים לומר 'אינני יודע'¹⁸, ושנית - הפירוש שלו שם הוא דוגמה המלמדת על ערך המהדורה באופן כללי.

מכל מקום, רצהבי - לאור הפירוש של ויזר קרא את "כי הערך עיקר, אם יגאל את השדה ואם לא יגאל", וסבר שיש בידו דוגמה נוספת לו"ו בהוראת 'בין ובין'. רק שלא ברור לי לפי שיטתו מדוע כאן הו"ו הראשונה של 'ואם גאול יגאל' היא זו שראב"ע מכנה אותה פ"א רפה, ואילו במקרה הקודם, הו"ו של 'ואם מעט נשאר בשנים' היא היא הפ"א הרפה. אך באמת

17 ואפשר לפרש כך את המשפט גם אם אין פ"א בתחילת המשפט, כפי שהבין באמת בן ימיני. אך בלי הפ"א הערבית אפשר גם לפרשו כדעת חז"ל שאלו שני אופני פדיון שונים התלויים בסיבה חיצונית [התייקרות או הוולת מחיר העבד]. אבל פ"א ערבית בראש המשפט - שמסמנת אותו כמשפט תוצאה, מכריחה שהפירוש יהיה 'בין כך ובין כך', שהרי אם תמיד מחשבים 'כסף ממכרו במספר שנים כשני שכיר' - בהכרח שבין אם רבות השנים הנותרות ובין אם מעטות - כפי מספר שניו ישיב את גאולתו.

18 או לכל הפחות להסתכל במפרשי ראב"ע הנדפסים ולברר כיצד הם פירשו את הפסוק.

אריכות דברים אך למותר, נפלה כאן טעות קטנה של חלוקת הפסוקים, כפי שהבחינו כמה ממפרשי ראב"ע¹⁹ וראב"ע מעולם לא אמר את המשפט הזה.

הנה לשון ראב"ע על פסוק י"ט, כפי שהבינוהו אל נכון במהדורות 'עוז והדר' ו'דעת עזרא', וכן במהדורה המקוונת 'על התורה'²⁰.

וי"ו וְאִם גָּאֵל יִגָּאֵל - כפ"ה רפה בלשון ישמעאל, והוא דבק בטעם הפסוקים שהם למעלה, כי הערך עיקר²¹ אם יגאל השדה.

ראב"ע בא לפתור כאן קושי הכולט לעיני כל מתבונן בפרשה. לשם כך נעתיק את חטיבת פסוקי מקדיש שדה מתחילתה עד פסוק יט:

(טו) וְאִם מִשְׁדֵּה אֲחֻזְתּוֹ יִקְדִּישׁ אִישׁ לָהּ, וְהָיָה עֲרֵכָהּ לְפִי זְרַעוֹ וְרַע הַמָּר שְׁעָרִים בְּחַמְשֵׁים שֶׁקֶל כֶּסֶף:

(יז) אִם מִשְׁנֵת הַיֵּבֶל יִקְדִּישׁ שְׂדֵהוּ, כְּעֲרֵכָהּ יָקוּם:

(יח) וְאִם אַחֵר הַיֵּבֶל יִקְדִּישׁ שְׂדֵהוּ — וְחָשַׁב לוֹ הַכֹּהֵן אֶת הַכֶּסֶף עַל פִּי הַשְּׂנִיִּים הַנּוֹתֵרֶת עַד שְׁנַת הַיֵּבֶל, וְנִגְרַע מֵעֲרֵכָהּ:

(יט) וְאִם גָּאֵל יִגָּאֵל אֶת הַשְּׂדֵה הַמְקֻדָּשׁ אֹתוֹ, וְיָסַף חַמְשֵׁים כֶּסֶף עֲרֵכָהּ עָלָיו וְקָם לוֹ:

כבר מהפסוק הראשון עוסק הכתוב בדיני הפודה את השדה שהקדיש, ומה זה "ואם גאול יגאל את השדה" שבפסוק יט? וכי עד עתה לא דיברנו על הבא לגאול את השדה? לפיכך מפרש ראב"ע שהמשפט 'ואם גאול יגאל את השדה' הוא סיומו של הפסוק הקודם, והשיעור: וחישוב לו הכהן את הכסף וכו' ונגרע מערכך - אם גאול יגאל את השדה המקדיש אותו. כלומר, כל ענין סכום גירוע הפדיון המבואר בפסוקים טז-יח אין לו מקום אלא אם גאול יגאל המקדיש עצמו את השדה - ואז הוא גם מוסיף חומש, אבל אם לא גאל אין מקום לכל זה, שהרי השדה ממילא נחלטת לכהנים בחינם.²²

זוהי אפוא כוונת ראב"ע: הו"ו של 'ואם גאול יגאל' היא כפ"א ערבית, משום שהיא חציו השני של המשפט 'וחשב לו הכהן' שבפסוק יח ["והוא דבק בטעם הפסוקים שהם למעלה"], כי הערך - עיקרו אם יגאל השדה, שאז מחשבים את הערך ומשיתים על המקדיש עוד חומש.²³

המילים 'ואם לא יגאל' המופיעות בדפוסים [וגם ברוב כה"ל] בסוף פסוק יט, אינן שייכות אליבא דאמת לשם, אלא לתחילת הפסוק הבא, וזה הנוסח הנכון: "ואם לא יגאל {וגו'} ואם מכר - טעמו: או מכר". ולא בא ראב"ע בפסוק זה אלא להעמיד על הלשון הקשה-במקצת "ואם לא יגאל את השדה ואם מכר את השדה לאיש אחר" ששיעורו 'ואם לא יגאל, או אם ימכור לאחר - לא יגאל עוד'. נמצא שמעולם לא אמר ראב"ע שיש לקרוא כאן 'ואם יגאל ואם לא יגאל'.

19 בני רשף, עזרה להבין, ומחוקקי יהודה.

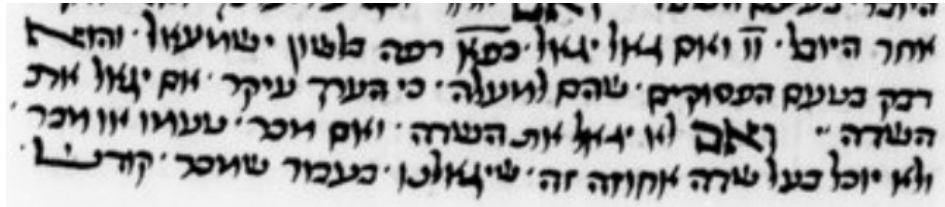
20 בקישור הזה: [https://mg.alhatorah.org/Full/Vayikra/27.1801\\$e0n6](https://mg.alhatorah.org/Full/Vayikra/27.1801$e0n6)

21 יש כ"י הגורסים 'עיקרו', והיא היא.

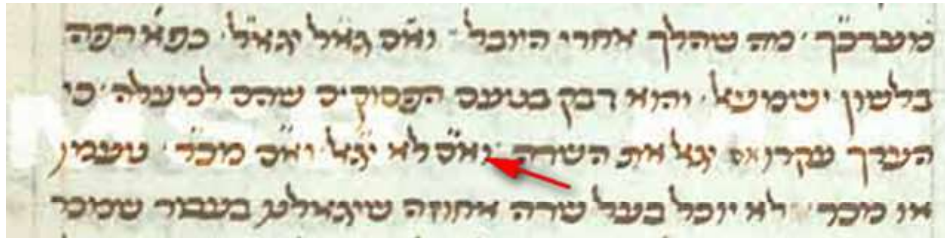
22 ואם אחר קונה אותה ממילא אין מחשבים לפי זרע חומר שעורים אלא כמה שמוכן הקונה לתת בעדה, אם פחות אם יותר.

23 אין להכחיש שראב"ע בפירושו דוחק מאוד את לשון הכתוב, שכן אם המשפט "ואם יגאל את השדה המקדיש אותו" שייך לשלפניו, נמצא ש'ויסף חמישית כסף ערכך וקם לו' הוא אבר המדולדל שתלוי בהקשר ורפף. וצריך לדחוק ולקרוא את המשפט כמו שפירשתי בפנים. אבל זהו מחיר שראב"ע כנראה סבור שיש לשלם כדי להסיר את הקושי הקיים לפי הקריאה הפשוטה וכמו שנתבאר.

יצויין ששיוך המילים 'ואם לא יגאל' לפסוק יט הוא טעות ישנה שנמצאת ברוב כתבי היד, וגם בדפוס הראשון. אבל הסופר של כ"י פריס 178 ידע לפסק נכונה, והדגיש - באות גדולה ובהפסק נקודתיים שוכבות - את הדיבור החדש, הנה צילום של כה"י:

וכן הוא בכ"י ברסלאו 53 [הוא מסיים דיבור בנקודה, וגם מדגיש את ראשי הדיבורים בגרשיים מעל המילים. כך ניתן לראות ש'ואם לא יגאל' הוא דיבור חדש]

★ ★ ★

דגש התי"ו שבתוכה 'נתתי'

בפרשת משפטים (פרק כג פסוק כז) נאמר 'את אימתי אשלח לפניך והמותי את כל העם וכו'. ופי' רש"י הקדוש וז"ל: והמותי כמו והממתי ותרגמו ואשגש ... וכן כל תיבה שפועל שלה בכפל אות אחרונה כשתהפוך לדבר בלשון פעלתי יש מקומות שנוטל אות הכפולה ומדגיש את האות ... כגון "והמותי מגזרת והמם" "וסבותי מגזרת וסבב" "דלותי מגזת דלל" ... והמתרגם והמותי ואקטל טועה הוא שאלו מגזירת מיתה היתה אין ה"א שלה בפתח וכו' אלא והמתי כגון והמתה את העם הזה והתי"ו מודגשת לפי שתבוא במקום ב' תוי"ן האחת נשרשת לפי שאין מיתה בלא תי"ו והאחרת משמשת כמו: אמרתי, חטאתי, עשיתי, וכן ונתתי התי"ו מודגשת שהיא באה במקום שתים לפי שהיה צריך שלושה תוי"ן שתיים ליסוד כמו ביום תת ה', מתת אלוקים היא והשלישית לשימוש. עכ"ל.

והנה הדוגמא האחרונה של רש"י שמביא וכן ונתתי וכו' קשה מאוד.

א. הרי רובם של הפעלים בתורה המשמשים בלשון מדבר התי"ו מודגשת כמו בפרשה שלפנינו בפסוק כ"ב "ואיבתי את אויביך וצרתי את צורריך". ועוד שהרי רש"י עצמו מביא דוגמא "ואמרתי" שהתיו מודגשת. וכן בנטיית נוכח כל פעם התי"ו מודגשת, כגון "ואמרתי" "ודברתי", וא"כ מדוע רש"י סותר עצמו ונקט במילת "ונתתי" שאינה צריכה להיות מודגשת רק משום שהיא במקום שני תוי"ן.

ב. השורש של ונתתי הוא נ.ת.ן מענין נתינה, אלא שיש כלל במילים שבשורשם יש את האות נו"ן שהיא נופלת לפעמים, כגון ויסע ששרשו נסע, או "לא תקום" ששרשו נ.ק.מ. ועוד הרבה. וממילא ונתתי שורשה הוא נ.ת.ן. בלי תי"ו נוספת, והדוגמא שרש"י מביא ממילת תת שיש שני תוי"ן התי"ו השניה היא בגלל שמלת תת הוא שם הפועל במקום של הפועל (האות השלישית של השורש) נופלת ובאה במקומה תי"ו. כגון תיבת "עשות" ששורשה הוא ע.ש.ה. ומחמת שהאות ה"א נופלת כתוב "עשות" עם תי"ו וכן תיבת "קנות" ששורשה הוא ק.נ.ה. "לבנות" ששורשה ב.נ.ה. ויש תיו במקום ה"א - בשם הפועל.

לסיכום דברי רש"י אלו צריכים עיון: א) שבכל הפעלים מודגש התי"ו - בלשון מדבר, ב) שורש מילת נתתי הוא נ.ת.ן ולא תת.

ויש לבאר דברי רש"י בכ' דרכים:

א. כי יש ב' סוגי דגש, א. דגש קל, ב. דגש חזק. והכלל הוא כי דגש קל בא רק באותיות ב.ג.ד.כ.פ.ת. ודוקא בראש המילה או אחרי שוא נח שהוא כעין ראש המילה, ואילו דגש חזק בא בכל האותיות (חוץ מאותיות גרוניות שאינן נדגשות), וגם באמצע המילה, והיא באה להכפיל את האות ולחזקו.

ובזה יבוארו דברי רש"י, כי כל הדוגמאות שהבאנו בכל הפעלים שמודגש התי"ו מדובר בדגש קל כיון שהיא אחרי שוא נח - אמרתי וצרתי וכו' אבל מילת ונתתי התי"ו המודגש הוא באמצע מילה והוא דגש חזק, לכן אומר רש"י שאינה צריכה להיות מודגשת אלא שהיא במקום שני תוי"ן.

ב. אפשר לומר כיון שבשורש נ.ת.ן כותבים הרבה פעמים הפועל בלא הנו"ן ובמקומה בא תי"ו זה נקרא שהתי"ו היא כעין שורש, ולא דוקא תי"ו, אלא עיקר הענין הוא שבמקום נו"ן הנופלת יש צורך להכפיל האות הסמוכה, והכונה היא שמחמת שחיסרון אות אחת יש צורך להדגיש האות הסמוכה, ועיין רש"י במגילת איכה (א' ד' ד"ה נוגות) וז"ל "נוגות לשון יגון ואין שורש בתיבה אלא הגימ"ל לבדה" עכ"ל רואים מדברי רש"י הקדוש כי אין נחשב השורש אלא האותיות שאינן נופלות לעולם, ומכאן גם שורש נ.ת.ן העיקר היא התי"ו והיא בעצם השורש ולכן רש"י אינו מתייחס להנוני"ן.

לסיכום: א. ונתתי התי"ו מודגשת בדגש חזק, ב. נ.ת.ן השורש היא רק התי"ו.

